

C. Klasicismus a preromantismus

1. *Osvícenství a klasicismus: jejich podstata a vývoj / 2. Molière: Lakomec; 3. Bajky; 4. Preromantismus; 5. – 6. Johann Wolfgang von Goethe: Faust.*

Barokní kultura a barokní mentalita ve své době zasáhly většinu Evropy, ale neoslovily zdaleka každého. Ve společnosti zůstávala živá tradice renesančního (původně ovšem již antického) racionalistického náhledu na svět. Vedle barokního důrazu na emocionalitu, transcendenci, mystiku a hru symbolů se udržuje a dále rozvíjí víra v sílu lidského rozumu a smyslové zkušenosti a v žádoucí přirozenou povahu individuálního lidského života i společenského uspořádání. Z těchto zdrojů vycházejí také nové koncepty: lidských práv, občanské svobody i rovnoprávnosti, společenské smlouvy, moderní demokracie založené na dělbě státní moci apod. Tyto zásady vyjadřuje a šíří filozofický směr osvícenství, jehož estetickým výrazem je především sloh klasicismus. Baroko a klasicismus jsou tedy téměř synchronní. Navazující preromantismus pak obrací pozornost opět k citovosti, ovšem spojuje ji se vztahem člověka k okolní společnosti, k otázkám mravních hodnot, k reálnému světu přírody, k lidové kultuře apod.

1. Osvícenství a klasicismus: jejich podstata a vývoj

1-1 Vliv pokročilé vědecké revoluce na společenskou atmosféru; 1-2 Osvícenství: obsah a osobnosti; 1-3 Povaha a datace klasicismu; 1-4 Klasicismus v jednotlivých druzích umění; 1-5 Klasicismus v evropských literaturách.

1-1 Vliv pokročilé vědecké revoluce na společenskou atmosféru

Velké badatelské osobnosti pokročilé vědecké revoluce v Evropě 16. – 17. století sice působily v **barokních kulisách**, ale svými objevy a názory **rozbíjely dosavadní tradiční pohled na svět**. Souhrnně řečeno, tito vědci odhalovali veškeré **dění ve světě a vesmíru jako výsledek vzájemného působení neosobních, objektivních sil i dějů**, nezávislých na boží ani na lidské vůli. Tím likvidovali představu, že všudypřítomný personalizovaný Bůh je svrchovaným hybatelem přírody, dějin i jednotlivých lidských osudů, či že – v případě událostí zhoubných a tragických – proti němu vystupují (a do své moci hříšné lidi uchvacují) síly ďábelské a pekelné.

Přítom tito badatelé byli věřící **křesťané** – ovšem chápali náboženství **hlouběji**, jako myšlenkový systém, jež nelze vyvozovat z doslovného chápání Bible a jenž má jiný, závažnější smysl než triviálními výchovnými pokyny usměrňovat myšlení a jednání obyčejného člověka.

Italští astronomové **Giordano Bruno** [džordáno brúno] (1548 – 1600; zastánce teorie o nekonečném vesmíru, v němž Slunce ani Země nehrají ústřední roli) a **Galileo Galilei** (1564 – 1642; vynálezce prvního kvalitního dalekohledu) museli své názory hájit před katolickou církevní inkvizicí a Bruno je dokonce zaplatil životem, když byl upálen v Římě jako kacíř. \

Německý astronom **Johannes Kepler** (1571 – 1630) v prvním období své badatelské činnosti působil v Praze na dvoře Rudolfa II.; zformuloval 3 Keplerovy zákony, jež popisují pohyb planet kolem Slunce.

Francouzský fyzik **Blaise Pascal** [bléz paskal] (1623 – 1662) zformuloval Pascalův zákon o rovnoměrném šíření tlaků v kapalině, a tak ovlivnil rozvoj hydrauliky.

Anglický fyzik **sir Isaac Newton** [sə: aizək nju:tn] (1643 – 1727) objevil gravitaci (přitažlivost těles, zejména přitažlivost zemskou; vyjadřuje ji Newtonův gravitační zákon) a zformuloval 3 Newtonovy pohybové zákony o vztazích mezi tělesy a silami, jež na tato tělesa působí.

Na tuto epochu navazovaly další objevy. Švédský přírodovědec **Carl [karl] Linné** (1707 – 1778) odhalil, že všechny organismy lze na základě jejich vlastností **roztřídit** v rámci přirozené soustavy živých bytostí. Tuto soustavu vyjádřil prostřednictvím binomické nomenklatury. Každému organismu přidělil dvouslovný název, v němž prvním členem je substantivum označující rod a druhým členem je adjektivum označující nižší (základní) kategorii – druh (např. *jelen evropský*).

Molière

Pseudonym francouzského klasicistního dramatika a divadelníka Jean-Baptiste Poquelina (15. 1. 1622 Paříž – 17. 2. 1673 Paříž).

Molière pocházel z **měšťanské rodiny**; jeho otec byl čalouník u královského dvora a svému synovi dopřál kvalitní vzdělání. Molière však již jako mladík začal působit u **divadla**, především kočovného; tehdy si také zvolil pseudonym, aby nekompromitoval rodiče. V letech 1645 – 1658 s kočovným divadelním souborem procestoval Francii a dobře poznal všechny vrstvy tehdejší francouzské společnosti.

V r. **1658** Molière hrál se svým divadlem v **Paříži** před králem **Ludvíkem XIV.** Vystoupení mělo takový úspěch, že soubor se stal stálou **královskou divadelní společností u Ludvíkova dvora.**

Molière vynikal jako **dramatik** od 50. let 17. století; napsal přes 30 her. Liboval si v úzkém **sepětí umění s reálným životem**; za hlavní úkol divadla považoval zachycení a prezentaci skutečných charakterů, dějů i společenských poměrů, vždy ovšem **se zřetelem na diváka**, který se chce také dobře bavit. Molière psal **komedie**, často až groteskního charakteru, navazoval na dědictví středověké frašky a renesanční commedie dell'arte. Náměty (i forma) jeho her jsou někdy inspirovány starší (zejména starořímskou) dramatikou. Dobrou komedii Molière považoval – poněkud v rozporu s tehdy převládajícím míněním – za stejně důstojné dílo, jako je vznešená tragédie. Svou dramatickou tvorbou i divadelnickou praxí stál – podobně jako předtím William Shakespeare – **na hranici mezi autorským a kamenným divadlem.**

Molière ve svých hrách **zesměšňoval všechny nepřírozené rysy života**: přetvářku, hamižnost, snobství, vypočítavost, pobožnůstkářství, hypochondrii... V jeho tvorbě najdeme satirický tón. Psal prózou i veršem. Jeho **postavy** jsou pojaty **komplexně**: charakterizuje je chování, vzhled i jazyk, v němž se uplatňují také hovorové prvky. Molière si získal **velkou popularitu**; diváci v jeho postavách dodnes poznávají **základní rysy člověka naší doby**. Vkus krále Ludvíka a jeho dvora Molière vyhovoval i tím, že ostří své kritiky zaměřoval především na měšťanské prostředí.

V **soukromém životě** Molière žil dlouhá léta s herečkou Madeleine Béjartovou, ale r. 1662 si vzal její o mnoho let mladší sestru (nebo dceru?) Armandu; jejich malý syn zemřel r. 1664, dospělosti se dožila dcera. Molièrovo manželství nebylo harmonické, snad k tomu přispěly i Molièrovy zdravotní potíže vyplývající z přepracování a z neuspořádanosti hereckého života. Molière zemřel téměř na jevišti – po představení své hry *Zdravý nemocný*, kde sám vystupoval. Od doby Velké francouzské revoluce je pohřben na proslulém pařížském hřbitově Père Lachaise.

Molièrovy hry tvoří **dodnes vděčnou součást repertoáru světového divadla**. Jejich výstižnost, vtip a bohatý jazyk jsou nadčasové. Mají ovšem typické rysy klasicistního umění: zápletky někdy působí vykonstruovaně, charaktery postav jsou ustálené typy (často s dominancí jediné povahové vlastnosti, byť virtuózně a v plné šíři i hloubce prezentované), nemají minulost ani se nevyvíjejí. Sám Molière ovšem svým životem a dílem působí také jako příklad **svobodomyšlného umělce**, jenž uplatnil odvalu i talent k překračování vžitých zvyklostí a pohledů na svět.

Molièrovi věnoval životopisný román ruský spisovatel Michail Bulgakov (1891 – 1940): *Život pana Molièra* (Žizň gospodina de Mol'jera; Жизнь господина де Мольера).

Některá díla:

Komedie Směšné preciózky (Les Précieuses ridicules; 1659; preciózky byly ve Francii 17. století ženy libující si ve vyumělkované, od života odtržené literatuře), **Škola pro muže** (L'École des maris; 1661), **Škola pro ženy** (L'École des femmes; 1662), **Tartuffe** (Le Tartuffe; 1664), **Don**



Juan (1665; zpracování známé španělské pověsti o neodolitelném svůdníkovi), **Misanthrop** (Le Misanthrope; 1666), **Lakomec** (L'Avare; 1668; film 1980: režie Jean Girault, v titulní roli Louis de Funès /Harpagon/), **Měšťák šlechticem** (Le Bourgeois gentilhomme; 1670), **Skapinova šibalství** (Les Fourberies de Scapin; 1671; námět je blízký pikareskním románům, v nichž je hrdinou mazaný sluha), **Zdravý nemocný** (Le Malade imaginaire; 1673).

Molière (1622 – 1673): Lakomec (1668)

První dějství

Jsmo v měšťanském domě v nejmenovaném francouzském městě. Se stárnoucím ovdovělým otcem Harpagonem tu žijí dva sourozenci. Dívka Eliška je zamilovaná do mladíka Valéra, který ji před časem zachránil před utonutím. Avšak oba mladí lidé musejí svou lásku skrývat, protože Valér je ve městě cizí a nikdo ho tu vlastně nezná, takže lze s jistotou předpokládat, že Harpagon by mu Elišku za ženu nedal. Valér se proto vlichotil do Harpagonovy přízně a dělá mu v domě, kde je samozřejmě služebnictvo, správce; tak se může s Eliškou potají scházet.

Eliščin bratr Kleant se zamiloval do dívky Mariany, která se se svou churavou matkou nedávno přistěhovala do nedalekého sousedství. I Kleant ovšem tuší, že jeho láska se bude potýkat s překážkami ze strany otce; ten totiž je mimořádně lakomý, a pokud jde o peníze, drží Kleanta pěkně zkrátka. Kleant si musí ve městě potají půjčovat peníze, aby vůbec mohl do společnosti. Oba sourozenci se chtějí domluvit, jak by společně mohli lakotného otce oblomit, ovšem jejich rozhovor je přerušen právě Harpagonem, který podezírá Kleantova sluhu Štiku ze zlodějny.

Scéna 3.

Harpagon a Štika

HARPAGON: Ven, koukej mazat! A nechci nic slyšet! Vyrazím s tebou dveře, ty šejdíři šejdířská, pověsit tě je málo, ty lotře.

ŠTIKA (*stranou*): Kdo to jakživ viděl? Zapšklej staroch, mizera jeden, to není člověk, ale čert.

HARPAGON: Co si to brbláš?

ŠTIKA: Proč mě vyhazujete? (...) Váš syn mi, pane, poručil, abych na něho čekal.

HARPAGON: Čekej na něho na ulici a hlavně vypadni z mého domu... Já nechci mít pořád v patách špicla, křiváka s krysíma očima, co všude čmouchá a strká nos do všeho, co dělám, slídí, kde by co ukrad, a nejradši by sežral všechno, co mám.

ŠTIKA: Jak hrome chcete, aby vás někdo okrad? Vás a okrást, to mě podržte, když všechno zamykáte na deset západů a ve dne v noci se od toho nehnete?

HARPAGON: Zamykat si budu, co chci, a hlídat si to, kdy a jak bude potřeba. – (*Stranou*) Není to jeden z těch čmouchalů, co špiclují po domácnostech? Snad proboha neví, kde ty prachy mám. (*Nahlas*) Snad nejšeš z těch, co o mně rozhlašují, že doma schovávám bůhvíjaký prachy?

ŠTIKA: Vy doma schováváte bůhvíjaký prachy?

HARPAGON: To jsem neřek, ty darebáku! (*Stranou*) Do prkýnka! (*Nahlas*) Jen si říkám, že to třeba ze zlomyslnosti rozhlašuješ, kudy chodíš.

ŠTIKA: Co nám je po tom, jestli je máte, nebo nemáte, pro nás je to prašť jako uhoď.



HARPAGON: Ty se mně tady budeš vykecávat! (...) (*Zdvihne ruku a chce mu dát pohlavek.*)
Ještě jednou: koukej mazat!
ŠTIKA: Jojo, dyť už jdu.
HARPAGON: Počkej! Neodnášiš si nic?
ŠTIKA: Co bych vám jako měl odnést?
HARPAGON: Počkej, já se kouknu. Ukaž mně ty svoje chmatáky.
ŠTIKA: No, prosím. (...)
HARPAGON (*ukazuje na jeho kalhoty*): Nestrčils něco dovnitř?
ŠTIKA: Koukněte se sám.
HARPAGON (*ohmatává spodek jeho kalhot*): To by se to kradlo do těchhle bachratejch gatí.
Rovnou pověsit toho, kdo je nosí.
ŠTIKA (*stranou*): Ten chlap by zasluhoval, aby se mu stalo, čeho se tak bojí. Toho bych s radostí okrad. (...)

Z náznaků vytušíme, že Harpagon je lichvář: půjčuje peníze na vysoký úrok. Jádrem jeho bohatství je truhlice plná zlaťáků, kterou z obav před zloději právě zakopal na zahradě.

Scéna 4.

Harpagon, Eliška, Kleant

(...)

HARPAGON: (...) Stalo se něco?

KLEANT: Nic, tatínku. (...)

HARPAGON: Já na vás vidím, že jste něco zaslechli. Zrovna jsem si říkal, že dneska aby se člověk pro pár halířů udřel. Náramně by se hodilo mít tak miliónek pohromadě.

KLEANT: Nechtěli jsme tě vyrušovat.

HARPAGON: Jsem rád, že vám to můžu říct, abyste si to špatně nevysvětlili a nemyslili, že ten milion mám snad já.

KLEANT: My se do tvých věcí nepleteme.

HARPAGON: Kdyby pámbu dal, aspoň miliónek. (...)

ELIŠKA: Do tohotole my... (...)

HARPAGON: To bych byl z nejhoršího venku. (...) A nemusel si takhle naříkat na poměry.

KLEANT: Ale, tati, ty si nemáš nač stěžovat, všichni přece vědí, že na tom nejsi tak špatně.

HARPAGON: Tak prosím, já na tom nejsem tak špatně! To je lež, prachsprostá lež, kterou o mně roztrubuje těch pár darebáků.

ELIŠKA: Ale tak se nerozčiluj.

HARPAGON: To tedy žasnu, že mě zrazují moje vlastní děti a spojují se s mými nepřáteli.

KLEANT: Je tvůj nepřítel, kdo říká, že máš nahospodařino?

HARPAGON: Je. Kvůli těmhle žvástům a taky kvůli tomu, jak rozhazuješ, mně přijdou podříznout krk, protože si budou myslet, že jsem pytel zlata.

KLEANT: A já že rozhazuju?

HARPAGON: A ne snad? Není to skandál, ty tvoje parádní kvádra, co se v nich špacíruješ po městě? Včera jsem kvůli tomu vynadal Elišce, ale s tebou je to ještě horší. To volá do nebe. Peníze jenom za ten tvůj vohoz od hlavy k patě by byla slušná investice. (...) Vsadím se, že všechny ty paruky a kanýry přijdou nejmíň na dvacet babek, a dvacet babek vynese ročně při osmi procentech nejmíň osmnáct stovek, a to počítám ten nejnižší kurs.

KLEANT: Jo, to je fakt.

HARPAGON: Ale nechme toho a promluvme si o něčem jiném. (...)

KLEANT: Rádi bychom si s tebou promluvili o manželství.

HARPAGON: Zrovna o tom chci taky s vámi mluvit.

ELIŠKA: Proboha, tatínku!

HARPAGON: Co se hned plašíš? Stačí říct manželství a už jsi strachy bez sebe?

KLEANT: No, měli bychom se čeho bát, kdybys tomu rozuměl, jak máš ve zvyku, a my máme obavu, že naše city a tvoje rozhodnutí jaksi nepůjdou dohromady.

HARPAGON: Tak jenom klid. Buďte bez obav. Já vím, co oba dva potřebujete, a nebudete mít proč si stěžovat na to, co chci udělat. (...) ...pokud jde o Kleanta, vybral jsem mu jednu vdovu, zrovna dnes ráno mi o ní sehnali informaci. A ty, ty si vezmeš pana Anselma.

ELIŠKA: Pana Anselma?

HARPAGON: Ano. Člověk v nejlepších letech, ví, co chce, není holčičkář, má něco v hlavě a peněz, jak se říká, jako želez.

ELIŠKA (*udělá pukrle*): Promiň, tatínku, ale já se vdávat nechci.

HARPAGON (*napodobí její pukrle*): Promiň, dceruško, ale já chci, aby ses vdala.

ELIŠKA: To se na mě, tatínku, nezlob!

HARPAGON: To se na mě, dceruško, nezlob!

ELIŠKA: Já si pana Anselma velice vážím, ale když dovolíš, za žádnou cenu si ho nevezmu.

HARPAGON: Velice si tě vážím, ale když dovolíš, vezmeš si ho ještě dnes večer.

ELIŠKA: Dnes večer?

HARPAGON: Dnes večer. (...)

Děj se rozproudí a zápletky se hromadí. Zjišťujeme, že Harpagon sužuje svým skrblictvím veškeré osazenstvo domu: kromě svých dětí také kuchaře a kočího Jakuba, služku Klaudii, navzájem zaměnitelné tupé lokaje Bumbala a Tresku... Do hry vstupuje mazaná dohazovačka Frosina a důležitou postavou se samozřejmě stává Mariana. Když zmatek dostupuje vrcholu, Harpagon zjistí, že mu zakopanou truhlici se zlaťáky někdo ukradl.

Čtvrté dějství

Scéna 7.

Harpagon

HARPAGON (*už na zahradě křičí a přibíhá bez klobouku*): Zloděj! Zloděj! Vrah! Pomoc, vrah! Chyťte ho! Policie! Panebože! To je konec, zavraždili mě! Podřízli mi krk, ukradli mi všechny peníze! Kdo to udělal? Kam zmizel? Kde je? Kam se schoval? Jak ho najdu? Kam běžet? Zůstat tady? Není tamhle? Není tadyhle? Kdo je to? Stůj! (*Chytne se sám za ruku.*) Ty darebáku, vrať mi peníze!... Ach, to jsem já. Já se zblázním, já nevím, kde jsem kdo jsem, nevím, co dělám. Ach, vy moje milované peníze, můj poklade, kamaráde můj, oni mi tě vzali! Ty má oporo, má útěcho, má radosti, oni mi tě vzali! Pro mě všechno skončilo, co bych ještě na světě dělal? Bez tebe nemůžu žít! To je konec, nemůžu dál, umírám, to je má smrt, už mě hodili do jámy! Nenajde se nikdo, kdo by mě vzkřísil? Kdo by mně moje peníze vrátil? Kdo by řek, kdo mi je vzal? Co? Říkáte něco? Nikdo neřekne nic. Ten zloděj si vyčíhal tu pravou chvíli: ukrad je, když jsem se dohadoval s tím klukem. Pryč, pryč odtud! Zavolám policii a dám prohledat dům a všechny skřípnout: služky, sluhy, syna, dceru a třeba i mě. Co je to tady za lidi? Vpravo i vlevo, ať se podívám kam podívám, podezřelí jsou všichni. Co? O čem si povídají? O tom zloději? Co to tam nahoře šramotí? Není tam ten zloděj? Jestli o něm něco víte, prosím vás, na kolenou vás prosím, řekněte mi to. Neschovává se někde mezi vámi? Všichni se na mě dívají a smějou se. Prsty v tom mají všichni, určitě, všichni! Ale honem, to chce komisaře, policajty, četníky, soudce – a skřípec a šibenici a kata! Všecky dám pověsit, a jestli nedostanu ty peníze zpátky, oběsím se sám!

Okamžitě je zahájeno vyšetřování. Do Harpagonova domu přijde policejní komisař. Největší podezření ulpí na Valérovi. Ten má ovšem na srdci něco zcela jiného: s Eliškou se právě tajně zasnoubili.

Páté dějství

Scéna 3.

Valér, Harpagon, Komisař, Písař, Jakub

(...)

VALÉR: Nezlobte se, prosím vás. Vyslechněte mě a uvidíte, že se nic tak strašného nestalo.

HARPAGON: Ne, nic se nestalo! Nic! Má krev to byla, má duše! Ničemo!

VALÉR: Vaše krev, pane, se nedostala do špatných rukou. Nejsm na tom tak, že by si se mnou v něčem zadávala, a nestalo se nic, co bych nemohl napravit.

HARPAGON: To bych taky prosil. Vrátiš mi, cos mi vzal!

VALÉR: Vaše čest, pane, z toho vyjde bez poskvrny.

HARPAGON: Ale jakápak čest! Jen nechápu, co tě k tomu dohnalo? (...)

VALÉR: Ten bůh, co omlouvá všechny naše činy: láska!

HARPAGON: Láska?

VALÉR: Ano.

HARPAGON: Pěkná láska, moc pěkná láska, opravdu! láska k mým zlatákům.

VALÉR: Ne, pane, vaše bohatství mě nesvedlo, to mě neoslnilo, a já si rozhodně nedělám nárok na nic z toho, co máte, jen když mi ponecháte to, co mám.

HARPAGON: To ať tě ani nenapadne! Táhni ke všem čertům! Nic ti nenechám! Podívejte se na tu drzost, on by si chtěl ještě nechat, co mi ukrad!

VALÉR: Vy tomu říkáte krádež?

HARPAGON: Jestli tomu říkám krádež! Takový poklad!

VALÉR: Je to poklad, opravdu, a nepochybně ten nejvzácnější, jaký máte. Ale neztratíte ho, když mi ho ponecháte. Na kolenu vás o ten půvabný poklad prosím. A ujišťuji vás, že to nebude špatné rozhodnutí.

HARPAGON: Nic takového neudělám. Co to všechno má znamenat?

VALÉR: My už jsme si dali slovo a přísahali si, že se nikdy neopustíme.

HARPAGON: Nádherná přísaha a slib přímo k zulíbání!

VALÉR: Ne, do nejdelší smrti nás nic nerozdělí.

HARPAGON: To bych se na to podíval, na to vem jed.

VALÉR: Rozloučí nás jedině smrt.

HARPAGON: Ten chlap je přímo posedlý po mých penězích. (...) Ale já to tak nenechám, a policie, ty drzoune zlodějská, si to už s tebou vyřídí. (...) Ale teď chci zpátky, co patří mně. Kams ji dal? Kams ji zašantročil?

VALÉR: Já? Zašantročil? Já nic nezašantročil, je pořád tady.

HARPAGON (*stranou*): Ach, ty můj poklade! (*Nahlas*) Ona není pryč?

VALÉR: Ne, pane.

HARPAGON: A přiznej se: nedotkl ses jí?

VALÉR: Já, dotknout se jí! To křivdíte jí i mně. Já ji moc miluju, ale nikdy jsme nezašli tak daleko, aby to někomu muselo vadit.

HARPAGON (*stranou*): Moc ji miluje!

VALÉR: To bych radši umřel, než abych s ní měl postranní úmysly: na to je sdostatek moudrá a počestná.

HARPAGON (*stranou*): Má počestná pokladnička. (...)



Poznámky a vysvětlivky:

Harpagon [arpagon] – lat. *harpago* = *loupit*; **kanýr** – ozdobný skládaný pruh látky na šatech; **pukrle** – někdejší způsob dívčí pozdravné úklony s pokrčením kolen a rozložením sukně.

Molière: Lakomec: poznámky k interpretaci

Podíváme-li se na dobu zrodu Molièrova *Lakomce*, patrně si všimneme, že toto **klasicistní dílo** vzniklo hluboko v 17. století, tedy v době, kterou jsme si (zejména ze středoevropské perspektivy) zvykli vidět ještě jako dobu barokní. Můžeme si tedy připomenout, že baroko a klasicismus jsou kulturní slohy do značné míry navzájem synchronní a že podávají dvojí odpověď na otázku po podstatě světa. Jestliže baroko obrací mysl člověka k velkým idejím spojeným s transcendentním rozměrem, pak klasicismus upřednostňuje empirické a systematizované „tady a teď“. V *Lakomci* najdeme odraz obou těchto postojů, i když Molière samozřejmě straní druhému z nich.

Lakomcův ráz je dán již jeho pevnou **vazbou na antiku**. Samotná ústřední zápletka je inspirována starořímskou *Komedii o hrnci*, již napsal Titus Maccius Plautus. Molièrova hra dodržuje antickou jednotu času, místa a děje (odehrává se v reálném čase, tedy délka děje odpovídá délce inscenace, a jsme pořád v jedné dekoraci). A konečně, závěrečný, všeřešící zásah pana Anselma vychází z antického principu *deus ex machina* (bůh ze stroje), kdy dramatický konflikt končil nečekaným zásahem některého z bohů (spuštěného na jeviště zvláštním mechanismem).

Harpagon je lakomec do morku kostí a Molière nám ukazuje takového krkouna **ze všech možných pohledů**: jako obávaného despotu, jako groteskního podivína i jako tragikomického, vnitřně zlomeného člověka.

Na první pohled je tu mnoho **schematičnosti**. Nedozvíme se nic o Harpagonově původu či předchozím životě, a tedy ani nevíme, odkud se jeho lakota bere; jeho služebnictvo trpí jeho chamtivostí, ale nikoho z nich ani nenapadne se prostě sebrat a jít jinam za lepším, a každý dnešní psycholog by se podivil, že Eliška a Kleant zřejmě nezdědili z otcovy nátury vůbec nic... **Silné stránky hry** jsou ovšem jinde a snadno v nich najdeme odkazy i na náš dnešní život.

Především zaujme naprostá **samoučelnost Harpagonovy hrabivosti**. Lakomec nemá s nashromážděnými penězi žádné záměry, nešetří je kvůli žádnému konkrétnímu účelu, cílem hromadění peněz jsou peníze samotné (v makropohledu to připomíná dnešní časté omezování veřejných výdajů; jen místo truhlice s penězi máme dnes daňové ráje). Divák Molièrovy doby tu mohl spatřit také polemiku s barokní zbožností, která smysl a vyústění lidské existence odkazovala až k posmrtnému věčnému životu. Harpagon ve jménu podobně situované perspektivy mrhá svým vlastním reálným (vezdejší) životem, promarňuje jeho šance i své možnosti, ale konečného, věčného štěstí se samozřejmě nedočká – odsoudil sám sebe k permanentnímu, úzkostnému neklidu.

A naopak, sám po celou dobu za tuto posedlost ještě draze platí: **přichází o přirozené předivo** vstřícných a vřelých **mezilidských vztahů** (tak jako dnes ti, kdo upřednostňují kariéru před osobním životem). Pevná vazba na peníze ho dovedla k tomu, že přirozené lidské emoce nahradil pouze jejich **karikaturou**: vidíme to, když před svými dětmi skuhrá nad svou údajnou nouzí (tuto situaci dnes zažívá snad každý, kdo si přijde šefovi říct o spravedlivější mzdě). A jestliže Harpagon obecně **podřizuje mezilidské vztahy ekonomickým kategoriím**, není divu, že se stane obětí komického nedorozumění, když v hovoru téma lásky považuje za téma finanční.

Úzké sepětí Molièrova dramatu se skutečným životem zdůrazňuje **hovorová řeč** (*všude čmouchá a strká nos do všeho, co dělám, slídí, kde by co ukrad, a nejradši by sežral všechno, co mám*). Harpagon se také často **obrací k publiku** – dokonce i ve zlomovém okamžiku hry (*Není tam ten zloděj? ... Neschovává se někde mezi vámi?*) – tady Molière nezapře své autorské divadlo.

Molièrova tvorba patří mj. mezi významné **inspirační zdroje** světově úspěšné **francouzské fraškovité měšťanské komedie** z 19. – 20. století (Eugène Labiche: *Slaměný klobouk*; Georges Feydeau: *Brouk v hlavě*; Claude Magnier: *Oskar*); tuto vazbu podtrhl výtečný filmový přepis *Lakomce* z r. 1980 s Louisem de Funèsem v titulní roli.

Některé osvícenské texty

Počátky osvícenství můžeme najít v Anglii, ale hlavní vlastní tohoto myšlenkového proudu se stala Francie. Mezi tamějšími osvícenskými filozofy vynikl François-Marie Arouet [fransoa mari arue], který působil pod pseudonymem **Voltaire** [voltér]. Svě pronikavé názory na společnost podával duchaplnou, až satirickou formou. V mládí pobýval v relativně svobodných zemích: Velké Británii a Nizozemsku. Doma ve Francii jej pronásledovala cenzura, byla mu vyčítána především jeho prudká kritika církevních poměrů. Tři roky strávil na královském dvoře v německém státě Prusku, vedl korespondenci s ruskou carevnou Kateřinou II. Velikou.

Patřil mezi encyklopedisty (autory *Encyklopedie*), ale psal také uměleckou literaturu. Jeho populární dílo *Filozofický slovník* je dokladem Voltairova mnohostranného talentu: toto provokativní dílo má sice podobu abecedně řazeného slovníku, ale každé z hesel je spíše duchaplným esejem než odbornou statí.

Voltaire (1694 – 1798): Filozofický slovník (1764)



Katechismus farářův

ARISTON:

Nuže, drahy Theotyme, budete tedy venkovským farářem?

THEOTYM:

Ano, byla mi přidělena malá farnost, a ta mi je milejší než velká. Jsem obdařen jen obmezenou dávkou inteligence a činnosti; rozhodně bych nebyl s to, řídití sedmdesát tisíc duší, ježto mám sám jen jednu. Vždycky jsem obdivoval důvěru těch, kteří se podjali tak ohromných působišť. Necítím se schopným zastati takovou správu; veliké stádo mne leká, malému bych však mohl poněkud prospěti. Prostudoval jsem do jisté míry práva, takže bych mohl podle svých sil zabrániti, aby se moji chudí osadníci nepřiváděli soudy na mizinu. Vyznám se dosti v lékařství, abych jim mohl poraditi jednoduché léky v případě nemoci. Mám jisté zemědělské znalosti, takže jim budu moci někdy dát užitečné rady. (...) Těším se, že budu žítí dosti šťastně a že nikdo nebude mou vinou nešťasten.

ARISTON:

Nemrzí vás, že nemáte ženy? Byla by to veliká útěcha. Až byste vykonal své povinnosti, kázání, zpěv, zpověď, přijímání, křest, pohřeb, bylo by příjemné najíti doma hodnou, mírnou, řádnou ženu, jež by se starala o vaše prádlo i vaši osobu, jež by vás obveselovala, kdybyste byl zdrav, a ošetřovala v nemoci a jež by vám darovala hezké děti, jejichž vychování by bylo užitkem pro stát. Lituji vás, že vy, který sloužíte lidem, jste zbaven útěchy, lidem tak potřebné.

THEOTYM:

Řecká církev horlivě povzbuzuje faráře k manželství; anglikánská církev a protestanté mají tutěž moudrost; římská církev má moudrost opačnou a já musím se jí podříditi. Snad dnes, kdy filozofický duch vykonal takový pokrok, ustanoví nějaký koncil lidštější zákony, než koncil Tridentický. Zatím však se musím podrobiti nynějším zákonům; je to těžké, vím, ale tolik lidí, lepších než já, se jim podřídilo, že nesmím reptati.

ARISTON:

Jste učený a vaše výmluvnost jeví vzdělání; jak hodláte kázati venkovským lidem?

THEOTYM:

Jako bych kázal králům. Budu voliti vždycky temata mravní, nikdy učená. Bůh mne chraň, abych hloubal o milosti boží posvěcující, o milosti boží účinné, které se odolává, a o milosti boží dostatečné, která nestačí; nebo abych zkoumal, zda andělé, pojídající pokrm s Abrahamem a Lothem, měli tělo, či zdali se jen tvářili, jako by jedli. Je tisíc věcí, kterým by moji posluchači nerozuměli, a já také ne. Vynasnažím se učiniti lidi dobrými a sám takovým býti; neudělám z nich však teology a sám jím budu co možno nejméně.

ARISTON:

Ach, jaký jste dobrý kněz! Koupím si venkovský dům ve vaší farnosti. Povězte mi, prosím, jak si budete počínati při zpovědi.

THEOTYM:

Zpověď je výborná věc, uzda zločinů, vynalezená v nejstarších dobách; při všech starověkých mysteriích se zpovídalo; my jsme napodobili a posvětili to moudré zařízení: jest velmi dobré, ježto pohne srdce záštím otrávená k odpuštění a přiměje malé zloděje k vrácení věcí, jež snad odcizili bližnímu. Má jisté nevýhody. Jest mnoho dotěrných zpovědníků, zvláště mezi mnichy, kteří někdy poučí děvčata o horších věcech, než by jim všichni hoši z vesnice mohli provést. Žádné podrobnosti při zpovědi! Není to soudní výslech, je to přiznání vin, jež hříšník činí Nejvyšší Bytosti prostřednictvím jiného hříšníka, který se rovněž obžaluje. Toto blahodárné přiznání není k tomu, aby uspokojilo zvědavost člověka. (...)

ARISTON:

Ach, jaký jste dobrý, dobrý kněz!

Láska

Amor omnibus idem. Zde nutno se uchýliti k tělesnosti; je to přírodní látka, již obrazotvornost vyšila. Chceš-li nabyti představy o lásce, pohleď na vrabce ve své zahradě; pohleď na své holuby; pozoruj býka, kterého přivádějí k jalovici; popatři na toho hrdého oře, ježž dva tvoji sluhové vedou k pokojné klisně, která ho očekává, odsunujíc ohon, aby ho přijala; pohleď, jak mu oči jiskří, slyš, jak řehce, pozoruj ty skoky, ty sklony, ty vztyčené uši, tu tlamu, otvírající se s drobným, křečovitým pošukubáváním, ta chvějící se chřípí, ten ohnivý dech, vyrážející z nich, tu ježící se a vlající hřivu, ten velitelský pohyb, jímž se vrhá na předmět, přírodou mu určený. Nebuď však žárliv a pomysli na výhody lidského rodu: vyvažují v lásce všecky, které příroda udělila zvířatům, sílu, krásu, lehkost, rychlost. Jsou i živočichové, již neznají rozkoše. Šupinaté ryby jsou zbaveni té slasti: samice vrhne na bahno miliony jiker; samec, jenž na ně přijde, přejde po nich, oplodniv je svým semenem a nestaraje se, které samici náleží.

Většina pářících se zvířat prožívá rozkoš jen jedním smyslem, jakmile je ten hlad ukojen, vše pomine. Žádný živočich kromě tebe nezná objetí; celé tvé tělo je citu přístupno a hlavně tvé rty pociťují slast, již se nikdy neunaví, a tato rozkoš je vyhrazena jen tvému rodu; ty konečně můžeš se oddati lásce každý čas, kdežto zvířata mají vyměřenu jen jistou dobu. Uvážíš-li všecky tyto přednosti, řekneš si s hrabětem Rochesterem: „Láska v zemi ateistů by vedla k zbožňování Božstva.“

Ježto se lidem dostalo nadání zdokonalovati vše, co jim příroda udělila, zdokonalili i lásku. Čistota a péče o vlastní osobu zvyšuje slast dotyku, zjemňujíc a zušlechťujíc pleť, a pozornost, věnovaná zdraví, činí orgány rozkoše citlivějšími.

Všechny ostatní city mísí se pak s citem lásky, jako kovy, slučující se se zlatem: přátelství, úcta přicházejí na pomoc; také schopnosti těla a ducha jsou dalšími pouty. (...)

Voltaire: Filosofický slovník čili Rozum podle abecedy, Praha 1997, s. 89 – 92, 133 – 134.

Poznámky a vysvětlivky:

Abraham a Loth (lépe: *Lot*) – starozákonní postavy, Bůh jim projevoval svou přízeň mj. prostřednictvím andělů (poslů), kteří přinášeli spásná Boží sdělení; **Amor omnibus idem** – *Láska se týká všech* (citát z Vergiliových *Zpěvů rolnických*); **anglikánská církev** – protestantská církev, kterou založil anglický král Jindřich VIII. a která je dodnes nejrozšířenější církví v Anglii; **hrabě John Wilmot z Rochesteru** (1647 – 1680) – anglický básník, přítel krále Karla II., proslul značným počtem milenek; **katechismus** – základní učebnice náboženské věrouky, zpravidla v otázkách a odpovědích.

1-C2a Otázky a úlohy

1. V čem se Voltairův *Filosofický slovník* liší od podobných slovníků, jak je známe my dnes?
2. K heslu Katechismus farářův: **a)** Co je – podle Theotymových slov – hlavním cílem farářovy práce?
 - b)** Charakterizujte farářovu osobnost (na základě jeho vlastních slov).
 - c)** Z jakého pohledu – a patrně s jakým nevysloveným hodnocením – nahlíží na Theotyma sám autor? Co je příčinou jeho postoje?
 - d)** Kde jsou v textu vidět meze osvícenského pohledu na svět i život?
3. K heslu Láska: **a)** Heslo má název *Láska*, ale čeho se týká především? S čím lásku ztotožňuje?
 - b)** Odkud především by lidé měli brát vzory pro své chování i jednání? Proč právě odtud?
 - c)** Jaké místo zaujímá člověk v přírodě (zejména v porovnání se zvířaty)? V čem se odlišuje?

1-B2b

Spolu s Voltairem tvoří dvojici nejproslulejších francouzských osvícenců **Jean-Jacques Rousseau** [žan žak ruso] (1712 – 1778). Rousseau byl ovšem původem frankofonní Švýcar (narodil se v Ženevě) a ve svých náboženských názorech střídavě inklinoval k protestantskému kalvinismu a ke katolictví. Na veřejnosti se prosadil až jako významný člen autorského týmu *Encyklopedie*. Pak začal psát i uveřejňovat svá filozofická, politologická aj. díla, věnoval se také psaní beletrie. Zastával názor, že člověk se rodí ve své podstatě dobrý a jeho osobnost se kazí vinou špatného společenského uspořádání. Jeho vrcholné dílo ***O společenské smlouvě*** se stalo jedním ze základních spisů světové politologie. Rousseau v něm objasňuje, proč výkon státní moci musí být založen na smlouvě mezi občany, zejména mezi lidem a politiky.

Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778): *O společenské smlouvě* (1762)

Kniha první

Kde se zkoumá, jak člověk přechází ze stavu přírodního do stavu občanského a jaké jsou podstatné podmínky smlouvy.

Kapitola VI. *O společenské smlouvě*

(...) „Nalézti formu sdružení, které by bránilo a ochraňovalo vši společnou silou osobu a majetek každého člena, a podle níž každý by poslouchal jenom sama sebe, i když se sloučí se všemi, a zůstával svobodným jako dříve.“ To je základní problém, který Společenská smlouva řeší. (...)

Členové společnosti zovou se v celku *národem*, a jmenují se jednotlivě *občany*, pokud mají účast na svrchované moci...



Kapitola VIII. O občanském stavu

(...) Společenskou smlouvou ztrácí člověk svou přirozenou svobodu a neobmezené právo na vše, co jej svádí a čeho může dosáhnouti; získá občanskou svobodu a vlastnické právo ke všemu, co má. (...)

Kniha druhá

Kde se pojednává o zákonodárství.

Kapitola I. O tom, že svrchovaná moc je nezczizitelná

Prvním a nejdůležitějším důsledkem zásad, které jsme výše stanovili, je, že jen obecná vůle může řídit síly státu podle účelu jeho zřízení, kterým je společné blaho; neboť jestliže odporující zájmy soukromníků způsobily, že zřízení společnosti je nutné, souhlas týchž zájmů způsobil, že je možné. Společenské pouto tvoří to, co je společné v těchto různých zájmech; a kdyby nebylo bodu, ve kterém se všechny zájmy shodují, nemohla by existovati žádná společnost. (...)

Kapitola IV. O mezích svrchované moci

(...) Ať se vracíme k principu s té či oné strany, dojdeme vždy k témuž závěru; totiž, že společenská smlouva zakládá mezi občany takovou rovnost, že se všichni zavazují za týchž podmínek a mají se všichni těšiti týmž právům. (...) Co je tedy akt svrchovanosti ve vlastním slova smyslu? Není to úmluva nadřízeného s podřízeným, nýbrž úmluva těla s každým jeho údem... (...)

Připustíme-li toto rozlišování, je tvrzení, že ve smlouvě společenské se jednotlivci něčeho skutečně zříkají, tak nesprávné, že naopak jejich postavení smlouvou se stává skutečně lepší, než bylo před tím, a že místo zcizení jen výhodně směnili nejistý a kolísavý způsob bytí za způsob bytí lepší a bezpečnější, přirozenou nezávislost za svobodu, možnost škoditi bližnímu za vlastní bezpečnost a svou sílu, kterou druzí mohli překonati, za právo, které společenské sjednocení tvoří nepřekonatelným. I jejich život, který věnovali státu, je tím ustavičně chráněn, a když se vystavují nebezpečí pro jeho obranu, vracejí mu jen to, co od něho dostali. (...)

Kniha třetí

Kde se pojednává o zákonech státních, to je o formách vládních.

Kapitola IV. O demokracii

(...) Nic není nebezpečnějšího, než vliv soukromých zájmů v záležitostech veřejných, a zneužívání zákonů vládou je menším zlem než korupce zákonodárce, nevyhnutelný následek zřetelů soukromých. Protože je tehdy stát porušen ve své podstatě, každá reforma se stává nemožná. (...)

Kapitola IX. O znacích dobré vlády

Když se tedy tážeme absolutně, která je nejlepší vláda, klademe otázku stejně neřešitelnou jako neurčitou...

Kdybychom se však zeptali, podle jakého znaku se pozná, že některý národ je dobře nebo špatně řízen, je to něco jiného, a skutková otázka by se mohla rozřešiti.

Nerozřeší se však, protože každý ji chce řešiti po svém způsobu. Poddaní chválí veřejný klid, občanskou svobodu jedinců... (...)

Já se však divím, že se nepoznává tak prostý znak nebo že není dobré vůle, abychom se o něm shodli. Jaký je účel státního sdružení? Je to zachování a blahobyť členů. A jaký je nejbezpečnější znak toho, že se zachovávají a že prospívají? Je to jejich počet a jejich populace. Nehleďte tedy jinde tento znak, o němž se tolik diskutuje. Když se vše ostatní shoduje, je nesporně nejlepší vláda, pod níž bez cizích prostředků, bez naturalisace, bez kolonií občané se rozplozují a množí více. Ta vláda, za níž národ se zmenšuje a hyne, je nejhorší. Počtáři, teď je na Vás; počítejte, měřte, srovnávejte.

Kapitola XIII. Pokračování

(...) Zalidněte rovnoměrně území, rozšiřte tam všude stejná práva, vnešte tam všude nadbytek a život; tak se stát stane zároveň nejsilnějším a nejlépe spravovaným, jak je to jen možné. (...)

Jean-Jacques Rousseau, O společenské smlouvě, Dobrá Voda 2002, s. 24, 26, 30, 34, 42 – 43, 77, 96 – 97, 105.

Poznámka:

korupce – úplatkářství.

1-C2b Úloha

Napište Rousseauovi „dopis“, v němž ho seznámíte se svým názorem na jeho pojetí politiky. Můžete je srovnat s dnešní realitou v České republice nebo jinde. Vaše pohledy na téma lze ještě upravit na základě společné diskuse při hodině češtiny.

Prvním praktickým – a úspěšným – pokusem o vytvoření osvícenského státu se stal **vznik Spojených států amerických**. Tato republika se zrodila v poslední čtvrtině 18. století sjednocením 13 britských kolonií na atlantickém pobřeží Severní Ameriky. Velkou většinu jejich obyvatel tvořili přistěhovalci z Velké Británie a jejich potomci. Politické poměry v Británii byly sice ve srovnání s jinými evropskými státy poměrně svobodné, ale britská vláda své americké kolonie ekonomicky vykořisťovala (především je zatěžovala vysokými poplatky za zboží, jež tam Britové dováželi), aby podpořila domácí zisky. Obyvatelé 13 kolonií, kteří v průběhu 17. – 18. století postupně ztraceli pocit sounáležitosti se starou vlastí a začali se cítit jako nový, **americký národ**, se vzbouřili a zahájili **Americkou revoluci** (Americkou válku za nezávislost; **1775 – 1783**). Prvotním požadavkem revolucionářů byla typicky osvícenská zásada *Žádné zdanění bez zastoupení* (*No taxation without representation*). A úspěchy amerických ozbrojených milicí v boji proti útočící britské armádě vedly k tomu, že již 4. července 1776 vrcholný orgán revoluce, Kontinentální kongres, vydal **Prohlášení nezávislosti**, které se stalo **prvním ústavním dokumentem osvícenské doby**. Většinovým autorem byl jeden z vůdců Americké revoluce, **Thomas Jefferson**.



Thomas Jefferson (1743 – 1826) aj.: Jednomyslná deklarace třinácti spojených Států amerických (Prohlášení nezávislosti) (1776)

Když v Průběhu lidských událostí nastane některému národu nutnost zrušit politické závazky, které jej poutají s národem jiným, a zaujmout mezi mocnostmi světa své vlastní a rovné místo, k němuž jej opravňují Zákony Přírody a jejího Boha, vyžaduje si náležitá úcta k mínění světa, aby takový národ vyhlásil důvody, jež jej k odtržení vedou.

Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým Stvořitelem určitými nezcizitelnými Právy, že mezi tato práva náleží Život, Svoboda a sledování osobního Štěstí. Že k zajištění těchto práv se ustanovují mezi Lidmi Vlády, odvozující svojí oprávněnou moc ze souhlasu těch, jimž vládnou. Že kdykoliv počne být některá vláda těmto cílům na překážku, má lid právo jí změnit nebo zrušit a ustanovit vládu novou, která by byla založena na takových zásadách a měla svoji pravomoc upravenou takovým způsobem, jak uzná lid za nejvhodnější pro zajištění své bezpečnosti a svého štěstí.

Rozvážnost sice přikazuje, aby dlouho ustavené vlády nebyly měněny pro nejasné a prchavé důvody; a souhlasně veškerá zkušenost ukazuje, že lidstvo je mnohem náchylnější ke strádání, dokud je zlo snesitelné, než k narovnání sebe sama zavržením forem, kterým je přivyklé. Jestliže ale dlouhý sled zlořádu a uchvacování, pronásledující trvale týž objekt, se rozvíjí do podoby podřízenosti naprosté despotii, je jejich právem, je jejich povinností, svrhnout takovou vládu a obstarat nové strážce své budoucí bezpečnosti. (...)

Poznámka: deklarace – prohlášení; **v Průběhu** – v prvních třech větách celcích úryvku kopírujeme psaní velkých počátečních písmen z anglického originálního textu Deklarace, protože je zřejmé, že tento pravopis odpovídá významu, jež osvícenci takto zvýrazněným termínům přisuzovali.

1-C2c Otázky a úlohy

1. Najděte v textu doklady osvícenského politologického myšlení.
2. Kdyby takový text chtěli napsat Češi 21. století, které výrazy by patrně převzali a které by naopak jistě nepoužili? Zdůvodněte.

4. Preromantismus

4-1 Preromantismus jako přechodový sloh mezi klasicismem a romantismem; 4-2 Preromantický životní pocit a jeho odraz v běžném životě; 4-3 Preromantická literární estetika; 4-4 Preromantická literatura.

4-1 Preromantismus jako přechodový sloh mezi klasicismem a romantismem

Kolem široce pojatého **přelomu 18. a 19. století** začínalo být zřejmé, že **osvícenství a klasicismus splnily svou historickou úlohu**, když poukázaly na významnou roli objektivního nadosobního **řádu** ve světě, zdůraznily úlohu lidského **rozumu** pro pochopení podstaty světa i pro emancipaci člověka a obnovily důraz na rovnovážnou **harmonii** v intimním i společenském prostředí.

Zároveň ovšem narůstalo přesvědčení, že tento **racionalistický a utilitaristický** postoj **nemůže obsáhnout** všechny stránky **světa** a všechny zákruty **lidské povahy i existence**.

Vždyť přece příroda existuje také – ba především – mimo udržované zámecké parky, člověk se často rád nechává unášet fantazií za hranice reality, mnohdy vzplaneme k někomu láskou či hněvem, aniž bychom to dokázali rozumně vysvětlit, a tušíme, že budování moderního, univerzálně definovaného demokratického státu se příliš neohlíží na dosavadní historický a kulturní vývoj daného národa.

Ze všech těchto výhrad a oponujících nálad vznikl nový kulturní směr, který dnes nejčastěji označujeme jako **preromantismus** (*směr před romantismem*), ovšem někdy se pro něj používá – zejména v souvislosti s beletrií – také název **sentimentalismus**.

Preromantismus vznikl v prostředí těch **širokých vrstev měšťanů**, které dosud nebyly účastny ani velkých podnikatelských projektů, ani velkých politických událostí. Stál tedy v **opozici vůči klasicismu** jako směru, na jehož poli se setkávaly dějiny tvorné špičky měšťanstva s absolutistickými panovníky i aristokracií.

Teprve posléze dosáhl preromantismus prakticky **celospolečenského rozšíření**.

4-2 Preromantický životní pocit a jeho odraz v běžném životě

Preromantický pohled na svět a na život můžeme charakterizovat takto:

1. Pozornost se obrací od odtažitých nadosobních témat ke **svébytnému jedinci** a zejména k jeho **individuálním pocitům a prožitkům**;

2. Lidský **cit** je hlavním **kritériem hodnoty člověka** a jeho jednání; **čistý, upřímný cit** je sám **zdrojem mravních hodnot**, a proto nemusí být omezován rozumem;

3. **I obyčejní lidé** – rozumí se, že z měšťanského prostředí – prožívají stejně **ušlechtilé city**, jaké byly dosud v obecném povědomí spojovány pouze s vyššími společenskými vrstvami;

4. Velmi bohatým a cenným zdrojem opravdových citů jsou **ženy a jejich svět**; jako emocionální bytosti jsou ovšem chápány i muži (kteří se následně do takové polohy často stylizují);

5. Ovšem i **city mohou být protikladné** a stávají se ohniskem těžkých **konfliktů**: častý je svár mezi silou vášně a smyslem pro čest;

6. Ideálním prostředím pro život a pro rozvoj oduševnělého člověka se stává **příroda částečně zkulturnovaná**, ale ponechávající si svou **volnost a poezii**;

7. Charakter osobní **citovosti** je přisuzován i nadosobním, ovšem od osvícenského racionalismu vzdáleným skutečnostem, zejména **přirozeným národům** (hovořívá se o **duši národa**);

8. Jednou z nejvýznamnějších studnic umělecké inspirace se stává **lidová kultura**, ovšemže přizpůsobovaná očekávanému většinovému vkusu.

9. Ideálním prostředím pro rozvinutí a realizaci svobodných citů je **exotický svět tradičních** (orientálních, či dokonce divošských) **kultur**, nezkažených moderní prospěchářskou civilizací; podobně báječné to ovšem muselo být také v **pohanském či křesťanském dávnověku**.

Preromantickou krajinou nejsnáze projedeme v kočáře nebo – dobrodružněji – v sedle koně. Cestou mineme lesíky obklopené loukami a poli, kde pracují skupiny ženců s kosami a srpy. Občerstvit se můžeme v rozložitě, starobyle působící budově zájezdního hostince o samotě na křižovatce blátivých silnic. Cesta nás pak povede do panského sídla uprostřed anglického parku, napodobujícího divokou přírodu, ale ve skutečnosti pečlivě obhospodařovaného, počínaje vysazováním i poněkud exotických dřevin a konče vybudováním altánů a laviček. Před soumrakem se tudy můžeme projít k umělému jezírku, tam se začíst do knížky básní a poslouchat šumění větru v korunách stromů. Večer si budeme u krbu v salonu všichni vyprávět zajímavé příběhy nebo si zahrajeme šachy či karty. A pokud se nám zasteskne po hlučnější společnosti, můžeme druhý den vyrazit do blízkého městečka a dát utržit tamějším starosvětským trhovcům, řemeslníkům a krámkářům.

Příklady preromanticky upravené krajiny: zámecký park Veltrusy nedaleko Prahy, letohrádek Apollo u jihomoravské Lednice, umělý vodopád v Terezíně údolí u jihočeských Nových Hradů. Krajinářské parky byly pojímány jako vrcholná a souborná umělecká díla, skutečné chrámy přírody, které měly člověka povznášet – s nevysloveným odkazem na biblický ráj či na údajný zlatý věk v počátcích antiky.



4-3 Preromantická literární estetika

Preromantická literatura má některé příznačné rysy:

a) **Preromantický styl** někdy **není zřetelně oddělen** od stylů jiných; v mnohých preromantických textech najdeme zřetelné stopy klasicismu, rokoka nebo romantismu;

b) Tato skutečnost je dána také tím, že **někteří autoři** zasáhli délkou svého tvůrčího života nejen do preromantismu, ale **také do některé sousední epochy**;

c) Je odmítnuto striktní klasicistní třídění žánrů; vznikají **žánry nové**, s uvolněnými pravidly, jež se podřizují subjektivní intuici autora: **romány ve formě dopisů či deníku, balady, občanské drama...**

d) Silná inspirace lidovou kulturou vede ke vzniku žánru **ohlasu**: umělé napodobeniny lidové slovesnosti, nejčastěji poezie;

e) **Vypravěčský styl se zjemňuje**: protože často jde o intimní témata, vypravěč také volí tón vůči čtenáři důvěrný;

f) Vůbec poprvé je v próze věnována velká pozornost **ženským (dívčím) hrdinkám** a jejich vnitřnímu světu;

g) Někteří preromantičtí autoři navazují na prohloubenou emocionalitu **fantaskními tématy**: přes motivy přízraků, tajných chodeb, hřbitovů a hrobek, záhadných mnichů či poustevníků apod. se propracovali až k počátkům žánru **hororu**;

h) Pokrok v oblasti **tiskařských technologií a knižní či novinové distribuce** nově umožňuje běžně psát a vydávat knihy také většího rozsahu a uveřejňovat je na pokračování, což zůstane oblíbeným až do poloviny 20. století, a publikování nových knih se tak stane široce sdílenou společenskou událostí.

Jane **Austenová** (16. 12. 1775 Steventon /jižní Anglie: hrabství Hampshire/ – 18. 7. 1817 Winchester /hrabství Hampshire/)

Britská spisovatelka, jedna z průkopníků **realistické literatury** a čelná představitelka žánru **domestic novel (román rodinného života)**.

Jane Austenová se narodila do **početné rodiny nezámožného venkovského anglikánského faráře**, který své děti sám vzdělával a rodinnou domácnost naplnil **svobodomyšlnou intelektuální atmosférou**, dosti neobvyklou vzhledem k jeho profesi a nízkým příjmům. Rodina si ovšem získala řadu přátel a žila čilým společenským životem, byť se svým známým zpravidla nemohla majetkově rovnat. Většina Janiných sourozenců odešla z domova a dobře se uplatnila. Pro Jane měla celoživotně největší význam její sestra Cassandra Elizabeth (1773 – 1845), která byla její nejužší přítelkyní.



Jane Austenová krátce studovala na soukromých školách, ale své skutečné vzdělání si vybudovala sama **rozsáhlou četbou**. Přečetla prakticky všechny důležité anglické spisovatele počínaje Williamem Shakespearem a Johnem Miltonem přes průkopníky realismu (Daniel Defoe, Jonathan Swift aj.) až k autorům preromantickým (Horace Walpole aj.), ze zahraničních četla Johanna Wolfganga von Goetha a snad i rokokový eroticky laděný román v dopisech *Nebezpečné známosti* od francouzského spisovatele Pierra Choderlose de Laclos.

Již jako **jedenáctiletá** (v r. 1787) začala se svými **literárními pokusy**, které předčítala pro pobavení ostatním členům rodiny; osvědčila autorskou schopnost spojovat realistické vnímání skutečnosti s fantazií a výsměšným humorem. Ve dvaceti letech prožila krátký intenzivní citový vztah se začínajícím právníkem Thomasem Lefroyem, ale jeho rodina jej přiměla tuto romanci ukončit, neboť ta nebyla v souladu s jejich plány na jeho velkou kariéru (k níž po letech opravdu došlo).

V r. 1800 Janin otec odešel do penze a s rodinou se přestěhoval do lázeňského města **Bath**. Ačkoli šlo o náročnou změnu, Jane Austenová se zapojila i do zdejšího společenského života, našla si nové přátele a začala hojně cestovat po jižní Anglii. Tak se opět zkontaktovala s někdejšími známými a jeden z nich, Harris Bigg-Wither, čerstvý absolvent univerzity v Oxfordu, ji v r. 1802 požádal o ruku. Jane prý nejprve souhlasila, protože sňatkem by zajistila některé své sourozence, ale brzy své slovo vzala zpět, protože Harris byl nezajímavý, bez charismatu, a přitom v konverzaci dost neurvalý.

Jane Austenová si pro sebe vytvořila **vysoký ideál opravdové, intenzivní lásky** mezi ženou a mužem, ale nikdy se s ním nesešla a sňatek z rozumu odmítala. Podobný názor na intimní život měla i Cassandra a obě sestry nakonec zůstaly **neprovdány** (Cassandra se amatérsky věnovala malířství a je autorkou jediných dvou známých aktuálních obrázků s Jane).

V r. **1805 Janin otec nečekaně zemřel** a vdova po něm a obě její svobodné dcery se ocitly v hmotné nouzi. Za pomoci již zaopatřených starších sourozenců opustily Bath a vystřídaly několik venkovských adres, až se usadily ve vesnici **Chawton**, kde vedly skromný život: obě sestry hojně četly a přivydělávaly si jako domácí učitelky, Jane navíc pokračovala ve své spisovatelské činnosti.

Své **romány** začala Jane Austenová psát jako sotva **dvacetiletá**, snad již r. 1795. Nabízela je pak nakladatelům, ale dlouho bezúspěšně. Vše bylo ještě komplikováno tím, že podle tehdejšího práva ženy ve Velké Británii – podobně jako jinde – nemohly samy uzavřít obchodní smlouvu a musel je zastupovat nějaký mužský příbuzný – v Janině případě to byl její bratr Henry. Nakonec Jane Austenová nakladatele našla, ovšem za nevalných finančních podmínek a s tím, že její knížky vyjdou anonymně: to bylo tehdy u spisovatelek obvyklé, protože kdyby jejich tvorba dosáhla

úspěchu a ony se staly celebritami, ubralo by jim to – podle dobových a hlavně mužských představ – na jejich ženskosti.

Jako svou první knihu Jane Austenová publikovala s příznivým ohlasem *Rozum a cit* (1811) a již její druhý uveřejněný román *Pýcha a předsudek* (1813) zaznamenal **velký čtenářský úspěch**; také další knihy Austenové byly veřejností dobře přijaty.

Jane Austenová se stala jednou z prvních spisovatelek věnujících se žánru, jemuž se posléze dostalo názvu *domestic novel (román rodinného života)*. Tento žánr se rozvíjel **po většinu 19. století v anglickém prostředí**. Autorkami byly **středostavovské ženy**, které na počátku moderní doby, v nové atmosféře dostupnějšího vzdělání a rozšířených duševních obzorů, našly ve vlastní spisovatelské činnosti způsob, jak se realizovat. Literárně ztvárňovaly prostředí, charaktery i zápletky, které nejlépe znaly, přičemž zdůrazňovaly ženský živel a ženskou tematiku; proto také jejich knihy byly **určeny především ženám**, což bylo v dané době přelomové.

Dějištěm románů rodinného života je zpravidla **anglický venkov**. Hlavní postavou bývá **dívka**, která není prvoplánovou krasavicí, ale disponuje jemným půvabem, jenž vyplývá z jednoty jejího bohatého vnitřního života a vyrovnaného vnějšího projevu. Tato dívka si musí na svém okolí vybojovat možnost jít v životě vlastní cestou, dát volný průchod svým citům a dosáhnout vysněného cíle. V tomto úsilí je hrdinka nucena vyrovnávat se s nepřejícnou atmosférou svého okolí, v němž se střetává s postavami názorově omezených zralých žen a přihlouplých mladých krás. Hrdinka se často dostává do **konfliktů s autoritami** a opakovaně řeší otázku, zda je vůbec možné, aby u svých vytčených ideálů vytrvala. Autorky ovšem svým hrdinkám zpravidla dopřávají **happy end**.

Domestic novel sice náleží do **širšího prostředí preromantické literatury**, ale navíc je nesen snahou o **posun k realismu**. Jane Austenová nebyla výjimkou; zároveň však její styl obsahuje – zcela originálně a s velkým předstihem před podobnými britskými autory (Charles Dickens aj.) – **ironický, místy až satirický tón**. Většinu jejích románů můžeme označit jako **idylicko-ironické komedie** – tím zároveň připomínáme, že dialogy v nich jsou natolik svižné a propracované, že by snesly jevištní prezentaci. Moderní, uvolněný, a přitom zasvěcený pohled na milostné vztahy a společenskou realitu, pečlivě odvažované akcenty duchaplného vtupu a přirozený slovník, vzdálený samoučelné hře na city, to vše učinilo z Jane Austenové autorku, která – jako žádný jiný spisovatel její doby – je aktuální, čtená a oblíbená i ve 21. století.

V r. 1816 Jane Austenová vážně onemocněla, pravděpodobně rakovinou mízních uzlin nebo selháním nadledvin. K rozvoji choroby mohlo přispět vypětí z intenzivní literární práce. Sourozenci ji převezli na léčení do jihoanglického **Winchesteru**, ale všeobecné chřadnutí Janina organismu pokračovalo a spisovatelka **zemřela v létě 1817** ve věku necelých 42 let. Bratr Henry svými konexemi v církevním prostředí dosáhl toho, že byla pohřbena ve slavné winchesterské katedrále.

Britský spisovatel David Lodge (* 1935) učinil literárněteoretický zájem o Jane Austenovou jedním z hlavních motivů svého humoristického románu *Hostující profesoři* (Changing Places; 1975), odrážejícího anglosaskou univerzitní atmosféru 60. let 20. století.

Některá díla:

Romány Rozum a cit (Sense and Sensibility; psáno od 1795, vydáno 1811), **Pýcha a předsudek** (Pride and Prejudice; psáno od 1796, vydáno 1813; film 2005: režie Joe Wright, hrají Keira Knightleyová /Elizabeth/, Rosamund Pikeová /Jane/, Simon Woods /Bingley/, Matthew MacFadyen /Darcy/, Rupert Friend /Wickham/), **Mansfieldské panství** (Mansfield Park; 1814), **Emma** (1816), **Opatství Northanger** (psáno od 1798, vydáno až posmrtně 1817),



Jane Austenová (1875 – 1817): Pýcha a předsudek (1813)

1

Všeobecně panuje skálopevné přesvědčení, že svobodný muž, který má slušné jmění, se neobejde bez ženušky.

A přistěhuje-li se někam takovýto mladík, je tento názor tak zakořeněn v myslích sousedních rodin, že jej považují za pravoplatné vlastnictví té které dcery ještě dříve, než mají možnost se obeznámit s jeho vlastními pocity nebo zásadami v tomto ohledu.

„Drahý manželi,“ pravila jednoho dne paní Bennetová onomu pánovi, „zdaleka už víte, že netherfieldské panství dostane konečně nájemce?“

Pan Bennet odvětil, že nikoli.

„Už je tomu tak,“ pokračovala, „právě se odtamtud vrátila paní Longová a všechno mi to vypověděla.“

Pan Bennet na to nic neříkal.

„Cožpak nechcete vědět, kdo tam přijde?“ zvolala jeho choť netrpělivě.

„Vidím, že byste mi to ráda sdělila, a jsem hotov vás vyslechnout.“

Tato pobídka stačila.

„Jen považte, můj milý, to vás bude zajímat: paní Longová říká, že pánem na Netherfieldu se stane velmi zámožný mladík ze severní Anglie; v pondělí se tam prý přijel podívat v kočáře se čtyřspřežím, a tak se mu to zalíbilo, že se s panem Morrisem okamžitě dohodl; má se prý nastěhovat ještě před Svatým Michalem a část služebnictva přibude prý už koncem příštího týdne.“

„Jak se jmenuje?“

„Bingley.“

„Je ženatý, nebo svobodný?“

„Ach, svobodný! Svobodný je, drahý choti! Svobodný mladík, a jak zámožný, má čtyři nebo pět tisíc ročně. To je něco pro naše děvčata!“

„Jak to? Co je jim po tom?“

„Že mě můžete tak zlobit, drahý choti,“ odvětila paní Bennetová. „Víte dobře, že pomyslím na to, aby si jednu z nich vzal.“

„Z toho důvodu se sem tedy stěhuje?“

„Z toho důvodu! Jak můžete říci takovou hloupost! Ale není přece vůbec vyloučeno, že by se mohl do některé zamilovat, a proto ho okamžitě, jakmile přijede, musíte navštívit.“

„To bych ani nepovažoval za nutné. Zajedte tam s děvčaty sama, anebo je pošlete bez doprovodu, což snad bude nejmoudřejší, protože vás žádná půvabem nepředčí, a třeba byste se panu Bingleymu nejlépe líbila vy.“

„I vy lichotníku! Kdysi jsem snad nebývala zrovna ošklivá, avšak nyní si už na nic nedomyslím. Nehodí se, aby matka pěti dospělých dcer dbala na vlastní krásu.“

„V tom případě měla asi i dřív sotva nač dbát.“

„Nic naplat, drahý manželi, musíte se vypravit a pana Bingleyho po sousedsku přivítat, až sem přibude.“

„Ujišťuji vás, že o to ani za mák nestojím.“

„Nezapomínejte, že máte dcery. Považte, jaká by to byla partie pro jednu z nich! (...) Není vyhnutí, musíte to učinit, protože jinak bychom tam nemohly *my*.“

„Načpak takové cavyky! Jsem si jist, že vás pan Bingley rád uvidí, a já vám dám s sebou krátký průvodní dopis, že ochotně svoluji, aby si vzal, kterou chce, ačkoli já bych se přimlouval za mou roztomilou Lízinku.“

„Nic takového rozhodně nedovolím. Líza není o nic lepší než ostatní, a já tvrdím, že není zdaleka tak krásná jako Jane a ani zdaleka tak veselá a příjemná jako Lydia. Jenže vy jí odjakživa nadřuzujete.“



„Žádná z nich nestojí za fajfku tabáku,“ odpověděl. „Jsou hloupé a pošetilé, jako děvčata bývají, ale Lízinka je přece jen trochu čipernější než její sestry.“

„Jak můžete mluvit tak ošklivě o vlastních dětech, choti! Máte radost, když mě můžete pozlobit. Neberete vůbec ohled na mé ubohé nervy!“

„Mýlíte se, drahá. Ctím vaše nervy. Jsem s nimi důvěrné spřátelen. Vždyť mi je ohleduplně připomínáte už dobrých dvacet let.“

„Och, vy nevíte, co mě už stály utrpení.“

„Doufám, že to překonáte a že se dožijete

toho, jak mladíci s čtyřtisíčovými rentami zaplavují náš kraj.“ (...)

Pan Bennet v sobě spojoval pohotový vtíp, sarkasmus, uzavřenost i rozmary tak zvláštním způsobem, že ho jeho paní ani za třiatvacet let společného života neměla ještě prokouknutého.

Proniknout za její duševní obzor nevyžadovalo takové úsilí. Byla to žena s malým pochopením pro ostatní, s nepatrným vzděláním a náladové povahy. Když jí něco nevyhovovalo, jala se naříkat na pomyslnou neurózu. Jejím životním cílem bylo vyvdat dcery a mezitím se utěšovala návštěvami a novinkami.

3

Navštívit nového souseda bylo důležité ze společenského hlediska, protože jen tak bylo možné od něj očekávat reciproční návštěvu a pozvání na nějakou společenskou událost, kterou by pořádal. Mezi těmito událostmi vévodily plesy, pořádané v jednotlivých venkovských sídlech a mající ovšem menší rozměry než velké bály ve městech. Pan Bennet samozřejmě pana Bingleyho navštívil: měl to v úmyslu již od začátku a zdráhal se jen naoko, aby svou manželku pozlobil. Bingley panu Bennetovi návštěvu brzy oplatil a záhy poté se paní Bennetová se všemi pěti dcerami vypravily na ples do jednoho z blízkých sídel. Dcery Jane, Elizabeth, Mary, Catherine a Lydia se nezklamaly v očekávání, že plesová společnost obvyklých účastníků z blízkého okolí bude tentokrát obohacena o pana Bingleyho a skupinu jeho mladých příbuzných i přátel z Londýna: byly to Bingleyovy dvě sestry, manžel jedné z nich a Bingleyův přítel Darcy.

Na plesu Bingley našel zalíbení v Jane – nejkrásnější dívce v sále – a ukázalo se, že náklonnost je oboustranná. Nebylo ovšem možné přehlédnout, že jediný, kdo se zjevně dobře nebaví, a naopak se zachmuřeně straní ostatních, je Darcy, jinak ovšem stejně pohledný mladík jako Bingley.

Jelikož chyběli tanečníci, byla Elizabeth Bennetová nucena dva kousky prosedět, a během této doby stanul pan Darcy na chvíli poblíž, takže zaslechla rozhovor mezi ním a panem Bingleym, jenž opustil na několik minut parket, aby přiměl přítele si zatančit.

„Pojď, Darcy,“ pravil, „musím tě dostat do kola. Nelíbí se mi, že tu tak hloupě postáváš. Měl bys tančit.“

„Vyloučeno. Víš dobře, jak je mi to proti mysli, neznám-li dobře svou partnerku. V takovéhle společnosti by to bylo nesnesitelné. Tvoje sestry jsou zadány a vyzvat kteroukoli jinou by pro mne byl hotový trest.“

„Nedělal bych takové drahoty ani za širý svět!“ zvolal Bingley. „Na mou věru, co jsem živ, neseznámil jsem se ještě s tolika příjemnými dívkami za jediný večer; několik je jich tu přece velmi hezkých.“

„S jediným hezkým děvčetem v celém sále tančíš ty,“ řekl pan Darcy a pohlédl na nejstarší slečnu Bennetovou.

„Ach, to je nejkrásnější stvoření, jaké jsem kdy spatřil! Ale přímo za tebou sedí jedna z jejích sester a ta je také velmi půvabná a jistě i velmi milá. Dovol, ať ti ji má tanečnice představí.“

„Která to je?“ ohlédl se a na okamžik se zadíval na Elizabeth; když se setkal s jejím pohledem, odvrátil se a chladně prohlásil: „Ušla by, ale není natolik hezká, aby *mne* uvedla v pokušení; kromě toho nemám chuť vyznamenávat svou pozorností mladé dámy, které jiní muži pomíjejí. Vrať se raději ke své tanečnici, nech se okouzlovat jejími úsměvy a nemař čas se mnou.“

Pan Bingley uposlechl této rady. Darcy poodešel a zanechal tam Elizabeth s velmi smíšenými pocity. Vylíčila pak tu příhodu barvitě svým známým, neboť měla živou, veselou povahu a každá směšná příhoda ji dokázala pobavit. (...)

6

Jane a Bingley se postupně sblíží. Zanedlouho je na řadě večírek v dalším panském sídle. Sestava se tam sejde podobná jako na předcházejícím plese. Elizabeth na vyzvání od hostitelů zazpívá několik písní a doprovodí se přitom na klavír.

Všecka zaujata pozorováním, jak se pan Bingley dvoří její sestře, nenapadlo Elizabeth ani ve snu, že oči jeho přítele spočívají s patrným zájmem na ní. Zpočátku byl pan Darcy sotva ochoten připustit, že je hezká; na plese si ji jen chladně měřil, a když se příště setkali, pozoroval ji jen proto, aby odhalil všechny její nedostatky. Sotva však objasnil sobě i svým přátelům, že nemá ve tváři jediný poutavý rys, už se mu začalo zdát, že jí výrazné černé oči dodávají neobyčejnou oduševnělost. Po tomto objevu následovaly vzápětí jiné, stejně zdrcující. Třebaže odkryl kritickým zrakem ne jeden prohřešek proti symetrii v jejích liniích, přece byl nucen přiznat, že má lehkonohou postavičku, příjemnou na pohled; ač tvrdil, že by její způsoby neobstály v nejvyšších společenských kruzích, přece ho zaujaly svou nenucenou hravostí. O tom o všem ona neměla ani zdání – pro ni to byl člověk, který se k nikomu nesnažil být přívětivý a který ji nepokládal za dosti přitažlivou, aby si s ní zatančil. (...)

7

Jane je pozvána do Bingleyova sídla Netherfieldu na krátkou návštěvu. Jede tam na koni, ale po cestě ji zastihne liják. Jane promokne a těžce se nachladí. Bingley jí nabídne pohostinství až do jejího uzdravení. Zatímco paní Bennetová jásá a doufá, že Jane zůstane u Bingleyho co nejdéle, Elizabeth se chce za Jane podívat, a protože právě není jiná možnost, rozhodne se vyrazit pěšky.

„Jak tě může taková hloupost napadnout!“ zvolala matka. „Jen považ toho bláta! Jak bys vypadala, než bys tam došla?“

„Jane mě pozná a na ostatním mi nesejde. (...) Nevadí mi, že se projdu. Co znamená taková vzdálenost, máme-li před sebou jistý cíl? Vždyť jsou to jen tři míle. Do večera jsem zpátky.“ (...)

„Doprovodíme tě až do Merytonu,“ nabídly se Catherine s Lydií.

V Merytonu se rozloučily; (...) Elizabeth kráčela dál sama: rychlými kroky minula jedno pole, druhé, třetí, přelézala plůtky a skákala přes kaluže s netrpělivým elánem, až se octla na dohled netherfieldského domu s unavenými kotníky, ušpiněnými punčochami a s tvářemi rozpálenými namáhavým výkonem.

Uvedli ji do ranního salónku, kde právě všichni krom Jane dleli a kde její příchod vyvolal velké překvapení. Paní Hurstová ani slečna Bingleyová nemohly uvěřit, že ušla tři míle tak časně, za tak nepříznivého počasí a sama samotinká; Elizabeth nabyla dojmu, že jí proto hluboce opovrhují. Přesto ji přijaly s velkou blahosklonností, zatímco uvítání jejich bratra provázelo něco lepšího než blahosklonnost: přátelský zájem a laskavost. Pan Darcy prohodil jen pár slov, pan Hurst mlčky přihlížel. První pozoroval s obdivem, jak jí po přestálé námaze jiskřivě planou tváře, a zároveň

pochybovačně uvažoval, zda situace skutečně vyžadovala, aby se vydala na tak dlouhou cestu bez doprovodu; druhý neměl zájem než o snídani. (...)

Jane Austenová, Pýcha a předsudek, Praha 1974, s. 7 – 9, 13 – 14, 23 – 24, 31 – 32. Přeložila Eva Kondrysová. Nepatrně upraveno.

Poznámky a vysvětlivky:

Bennet [benit], **Bingley** [biŋli], **Catherine** [kæθərin], **čtyři nebo pět tisíc ročně** – anglický řemeslník, např. tesař, vydělal tehdy asi 100 liber ročně, zatímco roční příjem typické gentry rodiny se pohyboval mezi 1 000 a 5 000 librami; **Darcy** [da:si], **Elizabeth** [i'lizəbəθ], **Hurst** [hə:st], **Jane** [džein], **Lydia** [lidiə], **Mary** [meəri], **Maryton** [meəritən], **mile** – tradiční anglosaská délková míra (1 609 m); **Netherfield** [neθəfi:ld].

Jane Austenová: Pýcha a předsudek: poznámky k interpretaci

V nejpoblárnějším románu Jane Austenové již **první věta** (*Všeobecně panuje skálopevné přesvědčení, že svobodný muž, který má slušné jmění, se neobejde bez ženušky.*) obsahuje vše podstatné o námětu začínajícího příběhu a zároveň **první kapitola** – snad nejmšťavnatější z celé knihy – udává také ironický, až karikaturní tón autorčina vyprávění.

Ocitáme se v prostředí **tradičního anglického venkova**, jemuž vládne společenská vrstva označovaná jako **gentry** a tvořená nižší šlechtou anebo těmi, kdo si na ni rádi hrají. Jsme v **preromantické atmosféře**, a tak autorka sice dává najevo svůj vyhraněný vztah k jednotlivým postavám, ale prostředí jako celek nazírá se shovívavým pochopením. Jsme ještě na hony vzdáleni děsuplným zápletkám, jaké uměla napsat (pod vlivem staršího gotického románu i počínajícího naturalismu) např. Charlotte Brontëová (1816 – 1855; román *Jana Eyrová*), stejně jako šízravé sociální kritice od realisty Charlese Dickense (1812 – 1870; román *David Copperfield*).

Společnost venkovských sídel vystupující v *Pýše a předsudku* je složena z lidí, kteří berou jako samozřejmost, že pro svoji obživu nemusejí pracovat, a poklid takové existence preferují natolik, že v sobě nenechají vyrůst ani náznak podnikavosti spjaté s vykročením někam ven do dobrodružné nejistoty. Nacházíme se tu ještě před expanzí moderního světa průmyslu a byznysu, v němž pro starosvětský, v podstatě idylický život již nebude místo (jak posléze ukáže ruský autor Anton Pavlovič Čechov, 1860 – 1904, v divadelní hře *Višňový sad*).

Mladé dívky se ovšem od rodičovské generace odlišují tím, že o svých únicích alespoň **sní**; směřují je výhradně do oblasti intimních vztahů a těší se, že jejich princ jim sice dopřeje harmonický partnerský život i společenský vzestup, ale zároveň samy věří, že ani s ním důvěrně známé prostředí zcela neopustí. Elizabeth je jiná v tom, že sice takové sny také sdílí, avšak nad jejich povrchnost se povznáší jednak díky četbě, jednak díky snaze jít svou vlastní cestou (tuto metaforu Austenová dokonce zhmotní v Elizabethině pěší výpravě do Netherfieldu).

Jane Austenová umí **charaktery** pojednat **realisticky**; ani **Elizabeth** – nepochybně hlavní postava příběhu – není přímočarou rebelkou: na to má v sobě příliš empatie, což jí ovšem dodává **věřohodnosti** a sbližuje ji to s drtivou většinou čtenářek. Abychom Elizabeth po zásluze vydělili ze zástupu ostatních, musíme ji chvíli pozorovat a lépe poznat: přesně jako to dělá Darcy, který je ostatně její obdobou v mužském vydání. Austenová ovšem ví, že takové povahy to mají s navazováním známosti těžké (do Elizabeth nepochybně vtělila některé autobiografické rysy), a tak ve chvíli, kdy si myslíme, že vše konečně půjde jako po másle, vstupuje do děje osudová postava pana Wickhama, která situaci navýsost zdramatizuje. Série pomluv, citového tápání, zmatených úvah a rad od „dobrých“ kamarádek (to vše jako bychom v jednodušší formě a v moderním balení znali např. z amerického televizního seriálu *Přátelé*) teprve prověří, zda a nakolik oba mladí lidé dokáží čelit nepříznivým okolnostem a dosáhnout svého štěstí.

